

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан факультету
геології, географії, рекреації і туризму

 Віліна ПЕРЕСАДЬКО

 28 серпня 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ З ОСНОВАМИ ГЕОГЛОБАЛІСТИКИ

рівень вищої освіти	<u>бакалавр</u>
галузь знань	<u>10 Природничі науки, 01 Освіта / Педагогіка</u>
спеціальність	<u>106 Географія, 014.07 Середня освіта (Географія)</u>
освітня програма	<u>Географія рекреації та туризму;</u> <u>Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота</u>
вид дисципліни	<u>за вибором</u>
факультет	<u>геології, географії, рекреації і туризму</u>

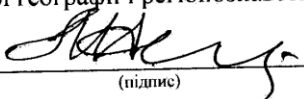
2023 / 2024 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму
28 серпня 2023 року, протокол № 11

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: канд. геогр. наук, доцент Юрій КАНДИБА

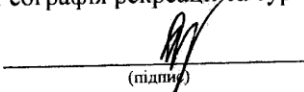
Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства
Протокол від 28 серпня 2023 року № 9

Завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства

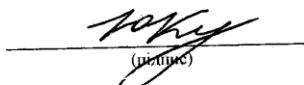

(підпис) Людмила НЕМЕЦЬ

Програму погоджено з гарантми освітньо-професійних програм:

Гарант освітньо-професійної програми «Географія рекреації та туризму»

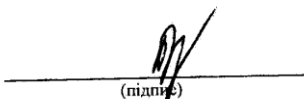

(підпис) Юлія ПРАСУЛ

Гарант освітньо-професійної програми «Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота»

(підпис) Юрій КАНДИБА

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму
28 серпня 2023 року, протокол № 7

Заступник голови науково-методичної комісії факультету геології, географії, рекреації і туризму

(підпис) Юлія ПРАСУЛ

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «**Політична географія з основами геоглобалістики**» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки

бакалавра

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

спеціальності **106 Географія / 014.07 Середня освіта (Географія)**

освітні програми **Географія рекреації та туризму;**
Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни – розкрити особливості сучасної політичної картини світу, сформувати у студентів знання про основи геополітики та геоглобалістики як практичного інструменту розв’язання регіональних проблем у світі та в Україні, показати роль та місце України у світовому геополітичному просторі.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни:

- ознайомити студентів з науковими основами політичної географії та геоглобалістики;
- розглянути історичні етапи формування політичної географії та геоглобалістики;
- розкрити сутність територіально-політичної організації суспільства та територіально-політичних систем різних ієрархічних рівнів;
- вивчити сучасну політичну карту світу;
- виявити основні фактори і тенденції, які впливають на розвиток світу;
- розкрити сутність трансформаційних змін у глобальному середовищі;
- оволодіти аналітичними навичками вирішення сучасних глобальних проблем;
- проаналізувати основні регіональні геополітичні проблеми та конфлікти у світі.

1.3. Кількість кредитів – 4

1.4. Загальна кількість годин – 120

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
За вибором студента	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
4-й	4-й
Семестр	
8-й	8-й
Лекції	
20 год.	8
Практичні, семінарські заняття	
20 год.	4
Лабораторні заняття	
-	-
Самостійна робота	
80 год.	108
Індивідуальні завдання	
-	-

1.6. Заплановані результати навчання:

Спеціальні (фахові) компетентності:

- СК02.** Здатність застосовувати знання і розуміння основних характеристик, процесів, історії і складу природи і суспільства.
- СК05.** Здатність аналізувати склад і будову геосфер (у відповідності до спеціалізації) на різних просторово-часових масштабах.
- СК07.** Знання і використання специфічних для географічних наук теорій, парадигм, концепцій та принципів відповідно до спеціалізації.
- СК13.** Здатність проводити дослідження регіонального розвитку та різних аспектів територіальної організації суспільства.

Програмні результати навчання:

- ПР02.** Знати і розуміти основні види географічної діяльності, їх поділ.
- ПР03.** Пояснювати особливості організації географічного простору.
- ПР07.** Визначати основні характеристики, процеси, історію і склад ландшафтної оболонки та її складових.
- ПР09.** Аналізувати склад і будову природних і соціосфер (у відповідності до спеціалізації) на різних просторово-часових масштабах.
- ПР12.** Мати базові уявлення про територіальну організацію суспільства, концепції територіальних структур.
- ПР13.** Володіти базовими знаннями з економічної та соціальної географії України і світу.
- ПР15.** Аналізувати різні аспекти територіальної організації життєдіяльності суспільства.

Знання:

- об'єктно-предметне поле політичної географії і геоглобалістики;
- сутність територіально-політичної організації суспільства;
- історичні етапи формування політичної географії і геоглобалістики;
- особливості сучасної політичної карти світу та етапи її формування;
- суть глобальних проблем людства, форми їх прояву в різних регіонах світу, причинно-наслідкові зв'язки між ними;
- сутність концепції сталого розвитку як стратегії розвитку людства на ХХІ ст., її економічний аспект;
- особливості геополітичної ситуації в окремих регіонах світу;
- сучасні геополітичні конфлікти.

Уміння і навички:

- розкривати суть основних концепцій політичної географії та геоглобалістики;
- аналізувати територіально-політичні системи різних ієрархічних рівнів;
- аналізувати сучасну політичну карту світу;
- давати характеристику політико-географічного та геополітичного положення регіонів і держав світу;
- виявляти явища глобалізації у навколишньому середовищі і з'ясувати їх позитивні та негативні наслідки;
- аналізувати процеси глобалізації як історичного процесу, глобальні проблеми світу за територіальним принципом; прояви глобалізації в господарському житті; сучасні загрози світовій безпеці;
- класифікувати глобальні проблеми людства за походженням, гостротою прояву у різних регіонах світу;
- висловлювати судження про основні напрями вирішення глобальних проблем людства, пропонувати способи розв'язання глобальних проблем людства.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

РОЗДІЛ 1. ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ

Тема 1. Теоретико-методологічні основи політичної географії

Об'єкт і предмет політичної географії. Основна проблематика і тематика політико-географічних досліджень. Етапи розвитку світової політичної географії. Територіально-політична організація суспільства. Ієрархія територіально-політичних систем.

Тема 2. Сучасна світосистема

Території, країни, держави. Суверенні держави. Залежні країни і території. Води відкритого моря. Мультинаціональні функціональні утворення: ТНК, міжнародні організації, регіональні організації.

Тема 3. Форми державного правління і державного устрою

Монархії: абсолютні, конституційні. Республіки: президентські, президентсько-парламентські, парламентсько-президентські, парламентські. Унітарні держави. Складні держави: федерації, конфедерації, унії. Моделі федералізму. Типи федерацій у сучасному світі. Політичні системи сучасних держав.

Тема 4. Політико-географічне положення. Адміністративно-територіальний устрій держав держави

Поняття «політико-географічне положення» (ППП) і «геополітичне положення». Оцінка ППП. Глобальне ППП. Регіональне ППП. Сусідське ППП. Адміністративно-територіальний устрій (АТУ) і місцеве самоврядування. Типи систем місцевого самоврядування. Реформи АТУ. Функції столиці держави. Класифікації столиць. Геопросторовий каркас території країни.

РОЗДІЛ 2. ГЕОГЛОБАЛІСТИКА

Тема 1. Теоретико-практичні основи становлення глобалістики та сучасний стан її розвитку.

Передумови формування глобалістики. Поняття, об'єкт, предмет та принципи глобалістики. Основні теоретико-методологічні школи глобалістики. Становлення та розвиток глобалістики в Україні.

Тема 2. Глобалізація як багатовимірний процес розвитку людства.

Глобалізація – процес формування цілісного світу. Поняття та сутність глобалізації. Основні підходи до дослідження глобалізаційних процесів, їх сутність та характеристика. Тенденції глобалізації. Сутність та характеристика багатовимірності процесу глобальних змін. Україна в процесі глобальних трансформаційних змін і перетворень.

Тема 3. Політико-правові процеси глобальної трансформації.

Поняття, джерела та рушійні сили політичної глобалізації. Політична система суспільства в епоху глобальних трансформаційних змін. Новий зміст державного суверенітету в умовах глобалізації. Особливості глобальних трансформаційних змін постсоціалістичних країн. Виникнення глобальної політики. Глобалізація мілітарної системи.

Тема 4. Економічна глобалізація як етап розвитку світового господарства.

Економічна глобалізація як складова системних глобальних змін. Поняття світового економічного простору та циклічність розвитку світового господарства. Фактори відмінності глобалізації й інтеграції. Поняття, сутність та характеристика парадигми розвитку світової економіки. МНК і світова виробнича мережа. Світова конкуренція і глобалізація організації бізнесу. Мережа глобального виробництва: галузеві порівняння. Сучасні зразки національного залучення до світової виробничої мережі. Глобалізація бізнесу: національні впливи. МНК і функціонування національної економіки.

Тема 5. Культурно-цивілізаційні аспекти глобалізації.

Культура. Цивілізація. Культурно-цивілізаційні грані глобалізації. Зміст і сутність поняття «універсалізм». Універсальність і гомогенізація глобалізаційного процесу. Розмаїття культур і глобальна контркультура. Стратегії культурно-цивілізаційного розвитку в умовах глобалізації. Діалог та полілог культур. Культурно-цивілізаційна ідентичність в умовах глобальних трансформацій. Глобалізація культури і культура глобалізації. Культурна політика держави в умовах глобальних трансформаційних змін.

Тема 6. Глобальні проблеми сучасності.

Поняття, систематизація та класифікація глобальних проблем. Поняття та характеристика екологічних проблем. Зростання соціально-економічної нерівності населення між бідними і багатими країнами – головна проблема сучасності. Демографічні проблеми сучасності. Проблеми енергетичного забезпечення глобального світу.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с.р.		л	п	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Політична географія												
Тема 1. Теоретико-методологічні основи політичної географії	10	2				8	11	1				10
Тема 2. Сучасна світо-система	10	2				8	12	1				11
Тема 3. Форми державного правління і державного устрою	14	2	4			8	13	1	1			11
Тема 4. Політико-географічне положення. Адміністративно-територіальний устрій держав	14	2	4			8	11		1			10
<i>Разом за розділом 1</i>	<i>48</i>	<i>8</i>	<i>8</i>			<i>32</i>	<i>47</i>	<i>3</i>	<i>2</i>			<i>42</i>
Розділ 2. Геоглобалістика												
Тема 1. Теоретико-практичні основи становлення глобалістики та сучасний стан її розвитку	10	2				8	12	1				11
Тема 2. Глобалізація як багатовимірний процес розвитку людства	10	2				8	12	1				11
Тема 3. Політико-правові процеси глобальної трансформації	14	2	4			8	12	1				11
Тема 4. Економічна глобалізація як етап розвитку світового господарства	14	2	4			8	12		1			11

Тема 5. Культурно-цивілізаційні аспекти глобалізації	10	2			8	12	1				11
Тема 6. Глобальні проблеми сучасності	14	2	4		8	13	1	1			11
<i>Разом за розділом 2</i>	<i>72</i>	<i>12</i>	<i>12</i>		<i>48</i>	<i>73</i>	<i>5</i>	<i>2</i>			<i>66</i>
Усього годин	120	20	20		80	120	8	4			108

4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
1.	Політична карта регіонів світу	4	
2.	Політико-географічне положення держави. Адміністративно-територіальний устрій держав	4	
3.	Геополітична структура сучасного світу	4	
4.	Типологія країн за рівнем соціально-економічного розвитку	4	
5.	Географічні аспекти глобальних проблем сучасності	4	
6.	<i>Разом</i>	<i>20</i>	

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин	
		ДФН	ЗФН
	Ознайомлення з теоретико-методологічними основами політичної географії	8	10
	Вивчення особливостей сучасної світосистеми	8	11
	Вивчення форм державного правління і державного устрою, підготовка до практичної роботи	8	11
	Опрацювання матеріалу за темою «Політико-географічне положення держави. Адміністративно-територіальний устрій держав», підготовка до практичної роботи	8	10
	Ознайомлення з теоретико-методологічними основами геоглобалістики	8	11
	Вивчення глобалізації як багатовимірного процесу розвитку людства	8	11
	Вивчення геополітичної структури сучасного світу, підготовка до практичної роботи	8	11
	Опрацювання матеріалу за темою «Економічна глобалізація як етап розвитку світового господарства», підготовка до практичної роботи	8	11
	Ознайомлення з культурно-цивілізаційними аспектами глобалізації	8	11
	Опрацювання матеріалу за темою «Глобальні проблеми сучасності», підготовка до практичної роботи	8	11
	<i>Разом</i>	<i>80</i>	<i>108</i>

6. Індивідуальні завдання

Програмою не передбачені.

7. Методи навчання

Пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемного викладу, частково-пошуковий, дослідницький.

8. Методи контролю

Усне експрес-опитування, виконання практичних робіт, захист практичних робіт, контрольна робота, екзамен.

9. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання										Контрольна робота, передбачена навчальним планом	Індивідуальне завдання	Разом	Екзамен	Сума
Розділ 1		Розділ 2												
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10					
		10	8			6	10		6	20	-	60	40	100

T3, T4, T7, T8, T10 – практичні роботи

Для допуску до складання підсумкового контролю (екзамену) здобувач вищої освіти повинен набрати не менше 20 балів з навчальної дисципліни під час поточного контролю, самостійної роботи.

Критерії оцінювання навчальних досягнень

Практичні роботи № 1, 4 – 10 балів: *0 балів* – робота не виконана; *2-3 бали* – виконана частково, у тезовій формі, знання фрагментарні і поверхові; *4-6 балів* – завдання виконані частково, містять суттєві помилки, знання поверхові, висновки не аргументовані; *7-8 балів* – завдання виконані повністю, містять несуттєві недоліки, рівень знань достатній; *9-10 балів* – захист роботи на високому рівні.

Практична робота № 2 – 8 балів: *0 балів* – робота не виконана; *2 бали* – виконана частково, у тезовій формі, знання фрагментарні і поверхові; *4 бали* – завдання виконані частково, містять суттєві помилки, знання поверхові, висновки не аргументовані; *6 балів* – завдання виконані повністю, містять несуттєві недоліки, рівень знань достатній; *8 балів* – захист роботи на високому рівні.

Практичні роботи № 3, 5 – 6 балів: *0 балів* – робота не виконана; *2 бали* – виконана частково, у тезовій формі, знання фрагментарні і поверхові; *3 бали* – завдання виконані частково, містять суттєві помилки, знання поверхові, висновки не аргументовані; *4-5 балів* – завдання виконані повністю, містять несуттєві недоліки, рівень знань достатній; *6 балів* – захист роботи на високому рівні.

Контрольна робота – 20 балів:

- тестові завдання – 7 балів;
- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 8 балів;
- завдання на контурній карті – 5 балів.

Екзамен – 40 балів:

- тестові завдання – 17 балів;
- практичне завдання (побудова схеми) – 8 балів;
- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 15 балів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
	для чотирирівневої шкали оцінювання
90-100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

10. Рекомендована література

Основна література

1. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / Зигмунт Бауман; [пер. з англ. І. Андрущенко; за наук. ред. М. Винницького]. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 109 с.
2. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / Пер. з англ. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 203 с.
3. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 360 с.
4. Блій Г. де, Муллер П., Шаблій О. Географія: світи, регіони, концепти / Пер. з англ. – К.: Либідь, 2004. – 740 с.
5. Брич В.Я., Охота В.І. Міжнародна конкурентоспроможність країн в умовах глобалізації: Монографія. – Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, 2019. – 211 с.
6. Василенко С.Д. Україна: Геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі. – Одеса: ОДМА, 2000. – 208 с.
7. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дорогокази в майбутнє: доповідь Римському Клубові. – Вид. 3-тє допов. – К.: Універ. вид-во «Пульсари», 2009. – 248 с.
8. Гантінгтон С.П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / Пер. з англ. – Львів, 2006. – 474 с.
9. Гелд Д. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура / [Девід Гелд, Ентоні МакГрю, Девід Голдблатт та ін.]; пер. з англ. В. Курганського та В. Сікори. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с.
10. Геополітика: Підручник / А.І. Кудряченко, Ф.М. Рудич, В.О. Храмов. – К.: МАУП, 2004. – 296 с.
11. Геффернен Майкл. Значення Європи: Географія і геополітика. / пер. з англ. – К.: Дух і літера, 2011. – 464 с.
12. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко [та ін.]. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
13. Глобальні виклики сучасності: суспільно-географічний вимір: монографія / за ред. В.К. Кіптенко, Б.П. Яценка. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. – 255 с.
14. Глобальні проблеми світу: атлас. – К.: Картографія, 2009. – 144 с.
15. Діалог цивілізацій: нові принципи організації світу. – К.: МАУП, 2002. – 232 с.
16. Діалог цивілізацій: протиріччя глобалізації. – К.: МАУП, 2003. – 376 с.
17. Дністрянський М.С. Геополітика: навчальний посібник / М.С. Дністрянський. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011.
18. Дністрянський М.С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики / М.С. Дністрянський. – Львів, 2006.
19. Дністрянський М.С. Політична географія України. Навчальний посібник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 348 с.
20. Кандиба Ю.І., Кучер І.І. Політична географія з основами геополітики: Навчально-методичний комплекс. – Харків, 2010. – 96 с.
21. Книш М.М. Політико-географічна глобалістика: навч. посібник / М.М. Книш, Л.І. Котик. –

- Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 484 с.
22. Купрієнко Д.А. Державна територія і державний кордон: навчальний посібник / Д.А. Купрієнко, Ю.А. Дем'янюк, О.В. Діденко. – Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2014. – 256 с.
 23. Лукашевич В.М. Глобалістика: навч. посібник / В.М. Лукашевич; [2-ге вид., доп. і перероб.]. – Львів: Новий Світ-2000, 2010. – 440 с.
 24. Любіцева О.О. Глобалізація світового господарства: геопросторовий вимір: монографія / О.О. Любіцева [та ін.]. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. – 160 с.
 25. Мадіссон В.В., Шахов В.Л. Політологія міжнародних відносин: Навч. посіб. – К.: Либідь, 1997. – 176 с.
 26. Мадіссон В.В., Шахов В.Л. Сучасна українська геополітика: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2003. – 176 с.
 27. Мальський М.З., Мацяк М.М. Теорія міжнародних відносин. – Львів: ЛНУ, 2002. – 392 с.
 28. Мартен Домінік. Метаморфози світу: Соціологія глобалізації / Домінік Мартен, Жан-Люк Мецжер, Філіп П'єр; Пер. з фр. Є. Марічева. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2005. – 302 с.
 29. Політична географія і геополітика: Навч. посібник / Б.П. Яценко, В.І. Стафійчук, Ю.С. Брайчевський та ін.; за ред. Б.П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 255 с.
 30. Світове господарство в умовах глобалізації: Монографія / Кол. авт.; за ред. Я.Б. Олійника, Б.П. Яценка, В.К. Бабарицької. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 145 с.
 31. Суліма Є.М. Глобалістика: підручник / Є.М. Суліма, М.А. Шепелев. – К.: Вища школа, 2010. – 544 с.

Допоміжна література

1. Арон Р. Мир і війна між націями. – К.: Юніверс, 2000. – 688 с.
2. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина. – К.: МАУП, 2004. – 424 с.
3. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи. – Львів: Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
4. Білорус О.Г. Глобалістика. Науковий глосарій і бібліографія – К., 2000. – 169 с.
5. Валевський О.Л., Гончар М.М. Структура геополітичних інтересів України. – К.: НІСД, 1995. – 99 с.
6. Врублевський В.К., Хорошковський В.І. Український шлях. Начерки: Геополітичне становище України та її національні інтереси. – К., 1997. – 426 с.
7. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура. – К.: Фенікс, 2003. – 584 с.
8. Дністрянський М.С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. – Львів: ЛНУ, 2003. – 111 с.
9. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. – Львів: ЛНУ, 2000. – 310 с.
10. Камінський А. Основи міжнародних відносин. – Львів: ЛНУ, 2001. – 208 с.
11. Коппель О.А., Пархомчук О.С. Міжнародні відносини ХХ ст. – К.: Школяр, 1999. – 255 с.
12. Мартен Д. Метаморфози світу: соціологія глобалізації / Домінік Мартен, Жан Люк Мецжер, Філіп П'єр; К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – 302 с.
13. Мочерний С.В. Світове господарство в умовах глобалізації: Монографія / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, С.В. Фомішин. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 200 с.
14. Новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України: Монографія / Булатов О.В., Козак Ю.Г., Козюк В.В. та ін. – Тернопіль: Економічна думка, 2014. – 504 с.
15. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти / За ред. Ф.М. Рудича. – К.: МАУП, 2002. – 488 с.

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Довідник ЦРУ по країнах світу. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>
2. Служба зовнішньої розвідки України. – Режим доступу: <http://www.szru.gov.ua/>
3. The Security Service (MI-5). – Режим доступу: <https://www.mi5.gov.uk/>

4. Офіційний сайт ООН. – Режим доступу: <http://www.un.org/>
5. Представництво ООН в Україні. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua>
6. МЗС України. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/4130.htm>
7. «Чорноморська безпека». – Режим доступу: <http://www.nomos.com.ua/>
8. Велика ложка України. – Режим доступу: <http://www.ukrmason.org/>
9. Food and Agriculture Organization UN [Electronic resource]. — Mode of access: www.fao.org.
10. Human Development Reports, 2019 [Electronic resource]. — Mode of access: <http://hdr.undp.org/en/content/human-developmentreport-2019>.
11. Institute for Economics and Peace [Electronic resource]. — Mode of access: <http://economicsandpeace.org>.
12. The Club of Rome [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.clubofrome.org>.
13. The Millennium Project: Global Futures Studies & Research [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.millenniumproject.org/millennium/overview.html>. <http://www.iawwai.com/ProblemsOfThisWorld.htm>.
14. Global Peace Index Report, 2019 [Electronic resource]. — Mode of access: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/06/GPI-2019-web003.pdf>
15. International Migration Report 2013 [Electronic resource]. — Mode of access: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2019_Highlights.pdf